

Communicative Principles of Folklore Practice of Vasyl Hnylosyrov (1836-1900): From Science to Biography

V. Hnylosyrov's folklore records and his handwritten program for collecting ethnographic and folklore material are among those sources that make it possible to reconstruct in more depth and detail the biography of the folklorist, teacher, and founder of the Tarasova Svitlytsia at the grave of T. Shevchenko. These archival documents express the biography, shed new light on the figure of V. Hnylosyrov.

Keywords: reconstruction of biography, folklore, communication, ethnographic and folklore program.

Яблонська Ольга Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2200-6978>,

кандидат філологічних наук, професор,

професор кафедри української літератури,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Луцьк, Україна

e-mail: o_jabl@ukr.net

«Мій дороговказ»: Т. Шевченко в мемуарних джерелах Петра Одарченка

На основі мемуарних матеріалів П. Одарченка розглянуто важливість ідей Т. Шевченка у формуванні націоцентричних засад його світогляду й суспільних тенденцій. До аналізу залучено публікації в діаспорній («Молода Україна» (Торонто, 1981)) і вітчизняній періодиці («Літературна Україна» (1995)), а також «Автобіографію», оприлюднену у виданні П. Одарченка «Мені сто років. Автобіографія. Спогади. Листи. Ювілей» (Київ, 2004).

Ключові слова: Т. Шевченко, П. Одарченко, Олена Пчілка, мемуари, автобіографія, українська діаспора.

Постановка проблеми. У «Вступному слові» до книжки статей і нарисів Петра Одарченка «Видатні діячі української культури» (1999) Роксана Харчук слушно зауважила: «Про що б не писав Петро Одарченко, він завжди твердо стоїть на позиції українства – додамо культурного. Усім своїм життям і творчістю вчений довів, що українство, конкретно українська культура – явища монолітні <...>» (Одарченко П. Видатні діячі української культури: статті, нариси. Київ : Смолоскип, 1999. С. 5). Такі основи сформовані україноцентричним мисленням дослідника, його світоглядом патріота, і засадничим чинником, безумовно, є творчість Т. Шевченка. П. Одарченко – автор численних розвідок про українську класичну літературу, у біографії якого важливу роль відіграло знайомство з Оленою Пчілкою, дослідження в аспірантурі творчості Лесі Українки. Маємо на меті на матеріалі мемуарних текстів П. Одарченка розглянути важливість ідей Т. Шевченка у формуванні націоцентричних засад його світогляду.

Виклад основних матеріалів дослідження. «Мій дороговказ» – таку промовисту назву має публікація П. Одарченка в газеті «Літературна Україна» від 18 травня

1995 р. Якщо в «Автобіографії» П. Одарченко чітко фіксує подію («Коли мені було 11 років, я прочитав “Кобзар” Т. Шевченка (видання 1908 р.), який зробив на мене надзвичайний вплив» (Одарченко П. Мені сто років. Автобіографія. Спогади. Листи. Ювілей. Київ : Смолоскип, 2004. С. 9)), то в названій публікації він емоційно згадує: «Революція в моєму світогляді сталася влітку 1915 р. Одного дня прийшов до мене мій товариш Пилип і приніс незвичайну книжку. Це був “Кобзар” Шевченка, виданий у Москві 1908 р. за ред. В. Доманицького. “Ця книжка заборонена, – сказав Пилип, – нікому не показуй, бо нас обох виженуть із гімназії, якщо дізнаються, що ми таке читали”» (Там само. С. 37). Важливим є акцент на дитячій емпатії й зацікавленості історичною Україною в образах козаків і гайдамаків. Хлопчина не тільки переписував вірші й учив їх напам’ять, а й «перемалював портрет Шевченка і повісив малюнок на стіні поруч з іконами» (Там само. С. 37). Закономірним і не менш вражаючим є зізнання: «Я молився Шевченкові! І з того часу (мені було тоді дванадцять!) став національно свідомим українцем» (Там само. С. 37).

Інформаційно насиченими є спогади про добу УНР, коли «по селах і містах Полтавщини місцеві “Просвіти”, “Юнацькі спілки”, гуртки українознавства шкільної молоді, драматичні й співочі влаштовували вечори, присвячені Шевченкові, концерти, ставили вистави (“Назар Стодоля”, “Невольник”, “Мати-наймичка”). Для школярів влаштовувались дитячі ранки, тоді грали дитячі п’єси Олени Пчілки» (Там само. С. 37–38), сюжет яких пов’язаний із життєписом Кобзаря.

Мемуарист із пієтетом до Т. Шевченка пригадує масову демонстрацію в рідній Римарівці «з жовто-блакитними прапорами й плакатами» (Там само. С. 38), під час якої він ніс великий портрет Кобзаря. Закарбувалося в пам’яті й «величне Шевченківське свято в Гадяцькій хлопчачій гімназії» (організатор – «гурток українознавства Гадяцької української шкільної молоді», секретарем якого він був (Там само. С. 38)); тоді був виконаний «Заповіт», виголошена святкова доповідь, звучало хорове виконання пісень на слова Кобзаря, а П. Одарченко декламував «Мені однаково, чи буду...» і поезію В. Самійленка «Українська мова», присвячену Т. Шевченкові. Не тільки в публічному просторі вшановували національного генія: «У Гадячі, в домі мого дядька Никона Голоборщого, діти та його квартиранти-гімназисти зробили у вітальні імпровізовану сцену, прикрасили портрет Шевченка рушником. Я (мені тоді було 14 років) прочитав власний реферат. А дочка дядькова, 10-літня Олеся, та інші учасники свята співали «Заповіт» та інші пісні, декламували вірші Шевченка, була також інсценізація якогось твору поета» (Там само. С. 38). Важливим у спогадах є акцент на тому, що ненависть більшовиків проти свідомих українців під час захоплення цього міста спрямована була й проти Т. Шевченка: «більшовицькі банди <...> нищили портрети Шевченка» (Там само. С. 38–39).

Спогад про Шевченківське свято, яке свідбулося 11 березня 1920 р. в Гадячі, П. Одарченко зафіксував у декількох джерелах: у статті «Олена Пчілка і молодь: спогади про Олену Пчілку (До 50-их роковин з дня смерті)», опублікованій 1981 р. в лютневому числі канадського часопису «Молода Україна», у згаданій статті «Мій дороговказ» і в «Автобіографії». Найдетальніший опис, очевидно, – у спогадах про Олену Пчілку. Тут наголошується, що попри більшовицьку окупацію, патріотична промова Боряка, директора хлоп’ячої гімназії ім. М. П. Драгоманова, надихнула гімназистів, учасників гуртка Українознавства, виконати під жовто-блакитні прапори «Ще не вмерла Україна». Більшовицький комісар Шубін наказав арештувати цю групу молоді, але солідарність інших гімназистів і курсантів та захист завідувача

відділу народної освіти спричинили звільнення (Одарченко П. Олена Пчілка і молодь: спогади про Олену Пчілку (До 50-их роковин з дня смерті). *Молода Україна*. 1981. Ч. 297. С. 8). Ввечері урочисте Шевченківське свято відбулося в гімназії. Тоді звучали «Заповіт» і «Ще не вмерла Україна», а погруддя національного пророка огортав жовто-блакитний прапор. Коли увійшов представник влади, розпорядник вечора загорнув одну сторону знамена, намагаючись уникнути конфлікту, та Олена Пчілка зумисне розгорнула стяг. Більшовицький комісар Крамаренко, зірвавши прапор, шматував його й кричав звинувачення в петлюрівщині й контрреволюції. Наступний епізод засвідчив відкрите вираження свідомої української позиції: «Тоді до сцени підійшла Олена Пчілка і високо підняла руку і голосно гукнула: “Ганьба Крамаренкові! Ганьба Крамаренкові!” І вся зала як грім загула: “Ганьба Крамаренкові!” І вмить на грудях хлопців і дівчат зацвіли жовтоблакитні бантики й тризуби, які перед тим з обережності були сховані в кишенях» (Там само. С. 8).

Важливою є публікація «Мій дороговказ» висвітленням обставин, за яких працював над дослідженням «Шевченко в Казахстані», що саме формувало його джерельну основу: «1931-го чи 1932 р. я познайомився з видатним українським істориком і письменником Миколою Васильовичем Горбанем, який також відбував заслання в Алмати. М. Горбань працював науковим співробітником Державного управління Казахстану. Завдяки йому я мав доступ до архівних матеріалів і на підставі цих матеріалів писав працю на тему “Шевченко в Казахстані”» (Одарченко П. Мені сто років. Автобіографія. Спогади. Листи. Ювілей. Київ : Смолоскип, 2004. С. 41).

Патетичним є висновок статті «Мій дороговказ»: «Увесь довгий шлях мого життя нерозривно пов’язаний із Шевченком. Кобзар визначив мій світогляд. У найтяжчі дні й хвилини життя підтримував мене, гартував дух, зберігав мою людську гідність, викликав у серці любов до рідного краю і до рідного народу та віру в краще майбутнє рідної України» (Там само. С. 44).

Закономірно, що з часом увага П. Одарченка до творчості Т. Шевченка не зменшувалася, про що свідчать наведені дослідником кількісні дані. У публікації 1995 р. йдеться про його 82 праці, присвячені творчості Т. Шевченка (Там само. С. 43), в «Автобіографії» – про 88 статей (Там само. С. 15).

Висновки. Як бачимо, мемуарні матеріали П. Одарченка (статті, автобіографія) є не тільки особистісним документом, а й зберегли свідчення часу. У цих двох аспектах зауважено роль націоцентричних ідей Т. Шевченка.

Olha Yablonska,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2200-6978>,
PhD in Philology, Professor,
Professor of Department of Ukrainian Literature,
Lesia Ukrainka Volyn National University,
Lutsk, Ukraine
e-mail: o_jabl@ukr.net

«My Guide»: T. Shevchenko in P. Odarchenko's Memoir Sources

Based on P. Odarchenko's memoirs, the importance of T. Shevchenko's ideas in the formation of the nationalistic foundations of his worldview and social trends is examined. The analysis involved publications in diaspora ("Young Ukraine" (Toronto, 1981)) and domestic periodicals ("Literary

Ukraine" (Kyiv, 1995)), as well as "Autobiography", published in P. Odarchenko's edition "I am a Hundred Years Old. Autobiography. Memories. Letters. Anniversary" (Kyiv, 2004).

Keywords: T. Shevchenko, P. Odarchenko, Olena Pchilka, memoirs, autobiography, Ukrainian diaspora.

Яблонський Максим Романович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9822-3920>,

кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент,

доцент кафедри соціальних комунікацій,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Луцьк, Україна

e-mail: max.yablonskyu@gmail.com

Читанки Петра Волиняка в аспекті біографістики

На основі матеріалів читанок Петра Волиняка «Лани», «Дніпро», «Київ», «Барвінок», «Запоріжжя» простежено увагу до художньої біографістики й науково-популярних текстів як способу популяризації української літератури й відомостей з історії України. Виокремлено авторитетність для Петра Волиняка постатей Т. Шевченка та С. Петлюри.

Ключові слова: українська діаспора, Петро Волиняк, читанки Петра Волиняка «Лани», «Дніпро», «Київ», «Барвінок», «Запоріжжя», художня біографістика, науково-популярний текст.

Постановка проблеми. Популяризація історії України й української літератури в чужому світі – одне із просвітніх завдань читанок Петра Волиняка в контексті глобальної мети збереження національної ідентичності. Петро Волиняк (1907–1969) – знаний в українській діаспорі Канади журналіст і видавець, який намагався презентувати у своєму часописі «Нові Дні» різні суспільно-політичні погляди, водночас уникаючи радикальної націоналістичної позиції.

Виклад основних матеріалів дослідження. У 1950–1960-х роках Петро Волиняк видав 5 читанок («Лани», «Дніпро», «Київ», «Барвінок», «Запоріжжя»), які мали непоганий комерційний успіх, тому було здійснено декілька перевидань. Освітні й пізнавальні завдання цих читанок, орієнтованих на дитячу аудиторію, об'єднані метою формувати україноцентричний світогляд. І розповіді про відомих українців, які стали символом стійкості нації в утвердженні державності, чий здобутки презентують Україну у світі, є важливим зразком для дітей і молоді. Як свідчить контент читанок, для Петра Волиняка такими авторитетними є постаті Т. Шевченка й С. Петлюри, меншою мірою представлено здобутки М. Лисенка й В. Смиренка.

У читанках Петро Волиняк обирає два способи презентування біографічного матеріалу – художній і науково-популярний. І переважає, звісно, художній виклад, що пояснюється віковими особливостями сприйняття. Зазвичай це сюжетні епічні твори, часто зразки малої прози або ж уривки з більших епічних текстів. Так, у читанці для 2-ої класу й позашкільного читання «Барвінок» (1955) це уривок із «Тарасових шляхів» О. Іваненко й оповідання Петра Волиняка «Симон Петлюра». У читанці для 3-ого класу й позашкільного читання «Київ» (1954) пропонуються тексти Г. Хоткевича «Шевченкове дитинство» й А. Лотоцького «Щаслива зустріч». Уривок із твору С. Васильченка «Дитинство Тараса Шевченка» – для учнів 4-ого